Modern Ateizmin Dine Dair Evrimci Açıklaması

Ruhullah Rahimî Kefranî

Özet

Evrim teorisi, Charles Robert Darwin tarafından ortaya atıldığı zamandan beri ateist düşüncelere uygun zemin hazırlamış ve çoğu ateist, bilimsel dayanakla ateizmi savunmak için ondan yararlanmıştır. Bu teorinin din karşıtı kullanımları arasında insanın ve özelliklerinin evrimle gerçekleştiği izahına sarılarak dinî antropolojinin reddedilmesi de vardır. İnsanın, evrimci ve ateist izah getirilmiş özelliklerinden biri de dindarlığıdır. Bu makalede örnek olarak dine dair -modern ateizmin seçkin siması Clinton Richard Dawkins'e ait- en yeni ve en güçlü evrimci ve ateist açıklamalardan birini ele alacak; bu izahın yeterince güçlü ve bilimsel yanı bulunmadığını ve din kategorisine dinî bakışı zora sokamayacağını göstereceğiz. Bu hüküm, bu açıklamaların en yenisi ve en güçlüsü hakkında doğruysa diğer izahlar konusunda da doğrudur.

Anahtar kelimeler: Modern ateizm, din, Richard Dawkins, evrim, deneysel bilim, natüralizm, metodoloji, memetik.

Giriş

Tevhidî dinler, geleneksel anlayışta, daima insanın hayvandan üstün olduğunu ve insanın yaratılış nizamında özel bir yeri bulunduğunu vurgulamıştır. Bu bakışta insan, varlıkta mütel bir gayeyi gerçekleştirmek üzere mahlukat arasında özel olarak bireye has yetenek ve özelliklerle yaratılmıştır. Bu perspektiften din ve dindarlık insanı hayvanlardan ayıran yönlerden biri sayılmaktadır. Bu bakışa göre dinin kökeni, bir yandan Tanrının suretinde veya ilahî fıtratla yaratılmış insana özgü yaratılıştadır. Diğer taraftan da Tanrının insana has teveccühüne dayanmaktadır. Nitekim ona yol göstermek için peygamberleri veya hatta -Hıristiyanların inancında olduğu gibi- oğlunu insanlığa yollamıştır.

İnsanın hayvanlardan bariz farkı ve onun varlık âlemindeki özel konumu, evrim teorisi tarafından sorgulanan insana geleneksel bakıştaki öğeler arasındadır. Evrim teorisinin temelini atan Darwin, insanı hayvanlardan ayırt eden özellikleri reddetmektedir. İnsanın ortaya çıkışının hayvanlar gibi bütünüyle evrimsel ve doğal bir süreçte meydana geldiğini göstermeye çalışmaktadır. Darwin, aralarında psikolojik deliller de bulunan bir avuç delile ve insanların türeme kanıtlarına, yani hayvanların anatomi, paleontoloji ve genetik

kanıtlarına odaklandı. (Mayr 1391/2012, s. 359-366). Darwin, *İnsanın Türeyişi (The Descent of Man)* kitabında insanı hayvanlardan ayıran yönleri incelerken insana mahsus her türlü sıfatı tereddütle karşılamaktadır. Bu çerçevede din için evrim dışı her türlü kökeni reddetmektedir. Ona göre her şeyden önce tanrılara inanç insanlar arasında yaygın bir şey değildir. İkincisi böyle bir inanç insana özgü de değildir. Darwin, hayvanların da görünmeyen ve hayali bir varlık ya da varlıklara inandığını gösteren hayvanlardan elde edilmiş gözlemler bulunduğunu, diğer yandan da hayvanlarda bu tür tasavvurları reddeden kesin bir delil olmadığını savunmaktadır. (Behzad 1353/1974, s. 182).

Darwin'in evrim görüşü böyle önemli bir mevzide tevhidî dinleri sorgulamakla kalmadı, hatta genel olarak ateistleri dine ve dinî inançlara hamle için güçlü bir silahla donatmış oldu. Evrim teorisi ortaya atılmadan önce ateizmin güçlü bir bilimsel dayanağı yoktu. Ama bu teorinin gündeme gelmesiyle birlikte ateistler teoriden azami ölçüde yararlandı. Stephen Jay Gold der ki: "Darwin'den önce iyimser bir Tanrının bizi yarattığını düşünürdük. Ama Darwin'den sonra doğadaki işlere uzak mesafeden sevgiyle bakan bir ruhun mevcut olmadığını anladık." (Plantinga 1371/1982, Stephen Gold'dan nakille). Yine Edward Osborne Wilson, dinin evrimsel kökeni sahasında şöyle demektedir: "Dini evrimin ürünü olarak izah ettiğimiz an gücü ebediyen ortadan kalkacak ve bilimsel maddecilik (scientific materialism) felsefesi onun yerini alacaktır." (Barbour 1392/2013, s. 199). Dawkins de şöyle der: "Her ne kadar tanrısızlık mümkünse de ve Darwin'den önce de savunulabilir idiyse de ateist bireyin aynı zamanda zihinsel bakımdan da ikna olup huzur bulmasını sağlayan Darwin'dir." (Dawkins 1388/2009, s. 36).

Günümüzde modern ateizm adı verilen ve Richard Dawkins, Daniel Dennett gibi düşünürlerin temsilini üstlendiği akım, tabii ki Dawkins gibi evrimciler eliyle daha güncel ve daha güçlü hale getirilmiş evrim teorisinden teyit almaktadır. Dawkins, yazılarında evrim teorisinden tamamen ateist bir sistematik üretmek için çok yönlü çaba göstermektedir. *Tanrı Yanılgısı (The God Delusion)* kitabında dini ve Tanrıyı ispatlayan kanıtlara pervasızca saldırmaktadır. Bu kitapta insanın hayvanlarla ileri seviyede bağlantılı olduğu iddiasını evrim teorisine sarılarak tahta oturtmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda evrimci bakışaçısıyla dinin kökenini izaha girişmekte ve bu vesileyle dinlerin her türlü aşkın menşeini reddetmektedir. Biz de makalenin devamında modern ateizmin bu sözcüsü, yani bu akımın en seçkin ve en çok sesi çıkan teorisyeninin dinin ortaya çıkışının kökeni hakkındaki görüşünü ele alıp inceleyeceğiz.

1. Dawkins'in Bakışına Göre Dinin Evrimci İzahı

Dawkins, insanın doğal seçilimin ürünü olduğuna inanmaktadır. Doğal seçilim, bir canlının varlığını sürdürmesinde etkili olan sıfatları korumaktadır. Bu yüzden zararlı veya faydasız olan sıfatlar zaman içinde ortadan kalkmaktadır. (Dawkins 2007, s. 130; a.g.y. 1388/2009, s. 464). Buna göre, hangi etken veya etkenlerin insanda dinî eğilimi meydana getirdiği ve insanlığın tüm kültürlerinde iyi yer edinmesini sağladığı sorusunun cevabını aramak gerekir.

Dawkins tabiatın aptalca şakaların sahibi olmadığına inanmaktadır. Oysa doğada ilk bakışta bir tür aptalca şaka olan fenomenler mevcuttur. (Dawkins 2007, s. 130). Aşağıdaki örneklere bakalım:

Birinci örnek: Tavus Kuşu'nun güzel tüyleri veya güzel sesler düşmanların hızla dikkatini çeker ve sonuçta da sahiplerinin yok edilme ihtimalini arttırır. Diğer Örnek, Vaktinin Çoğunu Yuvasını Yapıp Güzelleştirmekle Geçiren Çardak Kuşu'dur.

Burada gündeme gelen önemli soru, hayvanlara yönelen tehlikelere rağmen bu özelliklerin neden hâlâ yerinde kaldığıdır.

Darwinistlerin mantığına göre bu karakteristik özellikler, canlı için ortaya çıkardığı tehlikelere rağmen onun genlerinin bekası için birtakım faydalar sağlamaktadır. Böyle olmasaydı doğal seçilim çok daha önce kuşları seçerdi. Böyle olmadı. (Dawkins 2007, s. 130-131; Dawkins 1993a, s. 16).

Darwinistler, dine yönelimi ve onun hayatta kalmasını da Tavus'un kuyruğu veya çardak yapan kuşun davranışı gibi açıklamaktadır. Dawkins şöyle demektedir: "Dinî davranışlar; işkence, öldürülme, takibe uğrama gibi çok ağır bedellere yol açtı. Dinin sebep olduğu tehlikelere rağmen insanlar neden dindar olmanın zorluğunu kendileri için yumuşatıyor? Dinin, hâlâ hayatta kalmasını sağlayan nasıl bir işlevi var?" (Dawkins 2007, s. 131-133). Dawkins, Darwinci görüşünü açıklamak için önce iki tür izahı birbirinden ayırmaktadır: Yakın (proximate) açıklama ve nihaî (ultimate) açıklama.

"Yanma neden motorun silindirinde meydana geliyor?" sorusuna cevap verilecekse denilmelidir ki: "Çünkü ateşleme bujide gerçekleşiyor." Bu yakın izahtır. Dawkins'in inancına göre din hakkında böyle bir açıklama "beyindeki belirli grupların hiperaktivitesi" olabilir. Bu izahın incelenmesi nöroloji bilimine aittir ama Dawkins burada ona başvurmaz. Fakat eğer bu yanmanın hedefinin peşine düşersek yanmanın pistonun hareketine sebep olduğunu, bunun da krank milini harekete geçirdiğini ve oluşan gücün aracın tekerleklerine iletildiğini söyleriz. Bunun sonucu da ulaşım aracının hareket etmesidir. Bu durumda bu açıklama nihaî veya gayeye dönük izah olacaktır. Çünkü bu izah, bu olayın tasarımındaki hedefi açıklamaktadır. (A.g.e., s. 135).

Dawkins'in burada peşine düştüğü şey, nihaî izahın belli bir türü, yani Darwinci nihaî izahtır. Darwinci nihaî izahtan kasıt, doğal seçilimin insanın ataları arasında neden dindarlık kabiliyeti taşıyan bazı genlerin seçilmesine sebep olduğu sorusuna cevap veren izahtır. Yahut Dawkins'in ifadesiyle "Neden atalarımız içinde beyninde ilahî bir merkez taşımak için genetik kabiliyete sahip grup böyle bir yeteneği bulunmayan rakiplerinden fazla hayatta kaldı ve türünü sürdürdü." (A.g.e., s. 135).

1.1. Din, Genler Düzeyindeki Sapmanın Yan Ürünüdür

Dawkins din için makbul bir açıklama getirmeye çalışırken önce bazı evrimcilerin savunduğu aşağıdaki izahları ortaya atarak sonunda kendi görüşünü -yani Darwinci nihai izah- açıklamaktadır.

1.1.1. Din Bir Plasebodur

Dine nispet edilen işlevlerden biri de stresi azaltması, teselli etmesi ve sonuç olarak da hastalığın hızlıca iyileşmesini sağlamasıdır. Dawkins bu izahı açıklarken şöyle demektedir:

Dinî inançların insanı strese bağlı hastalıklar karşısında koruduğuna çok az örnek vardır. Bu argüman güçlü değildir. Ama bazı durumlarda doğrulanıyorsa bunda da şaşılacak bir şey yoktur. Keşke bu faydalı etkilerin hiçbir şekilde dinî inançların doğruluğunu

desteklemediğini eklemek zorunda kalmasaydık. George Bernard Shaw'un ifadesiyle, mümin tereddüt içindeki kimseden daha mutludur. Tıpkı sarhoşun uyanık kişiden daha mutlu olduğu gibi. (Dawkins 2007, s. 133).

Dawkins, dinin bazı durumlarda insanın psikolojisinde dinginliğe yardımcı olduğunu kabul etmeye hazırsa da çoğu durumda dinin strese yol açtığını ve huzur kaçırdığını kulağa küpe yapmayı ihmal etmez. Mesela sürekli günahın içinde yuva yaptığını düşünen bir Hıristiyan asla mutlu bir insan olamaz ve bu günahtan dolayı hep stres ve psikolojik baskı içinde yaşar. Şu halde dinin bekası plasebo olması sebebiyle mümkün görülemez. Bu yüzden Dawkins, plasebo görüşünün dinin dünyadaki yaygın izahının acizliği olduğuna ve Darwinci nihai izah olamayacağına inanmaktadır.

1.1.2. Din Bir Tür Grup Seçimidir

"Grup seçimi, türler veya birey grupları arasında doğal seçilimin tercihte bulunmasıdır." (A.g.e., s. 136). Dinin nihai izahlarından bazıları da grup seçimi teorisini ortaya atmaktadır. Mesela bedevi insanlardan iki kabile aynı bölgede yaşarken birbirleriyle rekabette (diğer şartlarda eşit oldukları farzedilerek) daha fazla cesur, gözüpek ve inançlı üyesi olan kabile diğerine galip gelecektir. Bu zaferle muzaffer kabilenin genleri daha fazla yayılma şansını kazanacaktır. Bu nedenle bazı düşünürler Hıristiyanlığı bir tür grup seçimi kabul etmektedir. Çünkü Hıristiyanlık kardeşlik duygusu ve grup dayanışmasına sebep olmaktadır. Bu etken de daha az dindar gruplara karşı zafer kazanmasını sağlamaktadır. Dawkins her ne kadar bu düşünceyi ihtimal dışı görmese de ve nihai izah saysa da onun varsayımına göre bu da Darwinci nihai açıklama değildir. Çünkü gerçekçi bir izah değildir. Bunun sebebi de şudur ki, bahsi geçen örnekte savaşçılar arasında korkak ve bencil savaşçı bulunursa onun hayatta kalma şansı daha yüksektir ve bu durumda da bencil ve korkak genler, cesur ve ölmeye hazır genlere göre daha şanslıdır. Dolayısıyla Dawkins'in inancına göre grup seçimi izahı, cesaret ve şehadete aşk gibi öğelerden oluşan dini açıklayamaz. Der ki: Korku ve bencillik nedeniyle her iki kabilenin cesur bireyleri ortadan kalkabilir ve savaştan kaçan korkak bireyler genlerini yaymaya daha fazla şans elde ederler. (Dawkins 2007, s. 136-137).

1.1.3. Din Başka Bir Şeyin Yan Ürünüdür

Dawkins'e göre en iyi açıklama şudur: "Din başka bir şeyin yan ürünüdür." Dawkins bu teoriyi izah ederken şöyle demektedir: Evrim sürecinde dinin kendiliğinden beka değeri yoktur. Bilakis beka değeri olan başka bir şeyin yan ürünüdür. İddiasına açıklık getirmek için güvenin kendisini yakmasını örnek verir. Güvenin aleve doğru hareket etmesi bir çeşit intihar gibi görünüyor olabilir. Fakat görünüşteki intihar aslında başka bir şeyin yan ürünüdür. Dawkins'e göre bu davranış, güve için yararlı olan biyolojik pusula işlevinin yan ürünüdür. Güve, ay ışığının yardımıyla yön bulmak için bu karakter özelliğinden yararlanır. Ama o, alevin ışığını yanlışlıkla ay ışığı zanneder.

Dawkins, "Pek çok dindar itikadı için ölmeye ve inançları için ağır bedeller ödemeye hazırdır." demektedir. (Dawkins 2007, s. 137; a.g.e. 1993b, s. 9). O, bu tür bir davranış ve inancı, güvenin teşhisteki hatasına benzetmektedir. Dinin, başka şartlarda faydalı veya kimi zamanlarda yararlı ve atalarımız tarafından tercih edilmiş psikolojik bir eğilimin

yan ürünü olduğuna inanmaktadır. Fakat bu ilk seçim, "din" değildi ve sadece tesadüfen dinî davranış şeklinde ortaya çıktı. Burada sorulması gereken, çok sonra yoldan sapan ve dini icat eden bu özelliğin ne olduğudur.

Dawkins der ki: Çocukların zihninde davranışlarını düzenledikleri bir kural vardır. Kural şudur: "Büyüklerinin söylediği her şeye inan. Sebebini sormayıp sorgulamadan büyüklerine güven." Ama tam da güvenin pusulası gibi bu kural da hataya sürükleyebilir. (Dawkins 2007, s. 140). Bu yüzden çocuğun zihni, bağışıklık sistemi zayıf hastaların bedenine benzer. Bu zihin, büyüklerin hiç zahmet çekmeden aktarabileceği her türlü enfeksiyon ve virüsü kapmaya açıktır. (Dawkins 1993a, s. 2). Şöyle der:

Doğal seçilim çocuğun beynini, ebeveyni ve kabilenin büyükleri ona ne söylerse inanacak şekilde yapmıştır... Hemen inanmanın sonucu, çocuğun hiçbir şekilde iyi ve kötü tavsiyeler arasında fark bulamamasıdır. Çocuk, "Timsahların yaşadığı Limpopo Nehri'nde tekne gezintisi yapma" tavsiyesinin iyi bir tavsiye olduğunu bilemez. Ama "Dolunay çıktığında keçi kurban et, yoksa yağmur yağar" tavsiyesi en azından vakit kaybı ve keçinin ortadan kaldırılmasıdır. Çocuk için bu ikazın ikisi de aynı ölçüde güvenilirdir. İki tavsiye de saygın kaynaktan gelmektedir ve itaati gerektirecek ciddiyette ifade edilmiştir. Aynı şey dünya, evren, insanın ahlakı ve doğasıyla ilgili önermeler konusunda da doğrudur. Çocuk büyüdüğü ve çocuk sahibi olduğunda doğal olarak aynı ciddiyetle tüm öğrendiklerini -ister saçma ister faydalı olsun- çocuğuna aktarması güçlü ihtimaldir. (Dawkins 2007, s. 142).

Dawkins'in inancına göre çocuğun beyni planlama kabiliyetine sahip olduğundan, öyle görünüyor ki aynı nokta, temelsiz inançların ve gönüllü emir ve yasakların nesiller boyunca oluşumu konusunda da doğrudur. Din önderleri çocukluk dönemindeki bu özellik ve öğretilerden haberdar olarak onların beynini din virüsüne maruz bırakmaktadır. (Dawkins 1993a, s. 9).

Dawkins "başka bir şeyin yan ürünü din" izahının çeşitli açıklamaları yapıldığını belirtmektedir. Bunların arasında Robert Hinde, Shermer Michael, Boyer Pascal ve Atran Scott'ınkilere değinir. Ama en iyi izahlardan biri Daniel Dennett'in bu alanda yaptığı açıklamadır. *Büyü Bozumu (Breaking the Spell)* kitabında şöyle yazmaktadır:

Din, beyindeki şuursuz özel bir mekanizmanın, yani âşık olmaya eğilimimizin yan ürünüdür. Bu eğilimin genetik avantajı vardır. Bu yüzden de aşk tek eşliliği gerektirir. Çünkü araştırmalara göre âşık bireylerin beyni doğal uyuşturucu maddelere benzeyen kimyasal maddeler salgılar. Evrimci psikologlar bu tür bir aşkın çift bağlılığını garanti ettiğini ve bunun da hayatın devamını sağladığını, sonuçta da çocuk edinmeye sebep olduğunu düşünmektedir. (Dawkins 2007, s. 149; Dennett 2006, s. 104).

Daniel Dennett bu izahı ortaya atarak âşık olma kabiliyeti çok güçlü bir kuvvet olduğundan bazı virüslerin bu özelliği istismar ettiği ve zaman içinde evrimleştiği sonucunu çıkarmaktadır. Bu açıklama dine net biçimde uygulanabilir. Dawkins bu izahtan yararlanarak şöyle demektedir:

Âşık olma kabiliyeti, beyinde oldukça güçlü bir güdüdür. Bazı virüslerin onu istismar etmek için evrim geçirmiş olması şaşırtıcı gelmemelidir... Galiba güve böceğindeki ışık pusulasının beşerî muadili, şuursuzca alışkanlık olan ama faydası bulunan âşık olmaktır. Yani bir kişinin karşı cinsten sadece bir kişiye âşık olması. Bu alışkanlığın yan ürünü

-güvedeki pusulanın sapması ve mum alevine yönelmesinin dengi- Yehova'ya (veya bâkire Meryem'e ya da Kutsal Ekmek'e, yahut Allah'a) âşık olmak ve bu aşktan kaynaklanan şuursuzca fiilleri yerine getirmektir. (Dawkins 2007, s. 151).

Bu durumda Dawkins ve Daniel Dennett açısından dinin ortaya çıkışı şöyle açıklanabilir: Din, bazı yararlı eğilimlerde görülen sapmanın yan ürünüdür. Tıpkı çocuğun büyüklere itaati ve âşık olma eğilimi gibi. Dawkins bu izahı Darwinci nihai açıklama kabul etmektedir. Ama o bir sorunla yüzyüzedir: Her ne kadar o psikolojik temayüller -din de yan ürünüdür- Darwinci olağan doğal seçilimin genler düzeyindeki ürünü ise de (a.g.e., 154; a.g.y. 1993b, s. 7) genlerin dinlerin detaylarını biçimlendirmede müdahil olması uzak ihtimaldir. (Dawkins 2007, s. 154).

Dawkins'in söylediği gibi, ortaya konan izah sadece dinin ortaya çıkışını açıklamaktadır. Oysa gerçek dünyada değişik ve çeşitli dinlerle karşı karşıyayız. Bu yaygın ve çeşitli dinlerin varlığı evrimci izahla nasıl açıklanabilir? Burada Dawkins, genetikle yorumlanamayan bazı özellikleri açıklamak için "mem" (meme) adında yeni bir kavram icat etmektedir. Şöyle der: "Eğer dinlerin detaylarını açıklamak için bir teori arıyorsak genlerin peşine düşemeyz. Aksine genler için kültürel bir muadil bulmalıyız. Acaba dinler memler gibi şeylerden mi çıkmaktadır?" (A.g.e., s. 154).

1.2. Mem

Genetik değişimin hızındaki yavaşlık, buna karşılık kültürel değişimin hızlılığı ve dinlerin yaygın çokluğu Dawkins'i "gen"e karşı "mem" kavramını icat etmek zorunda bıraktı. Dawkins genlerin tek başına din, dil ve kültür adı verilen özellikleri açıklayamayacağını çok iyi biliyordu. "Öyle anlaşılıyor ki dil, gen dışı araçla ve genden çok daha hızlı evrim geçiriyor." demektedir. (A.g.e., s. 273). Genler, değişim hızı çok yavaş hayati kodlardır ve birkaç milyon yıl boyunca şu anki duruma varmışlardır. Buna karşılık kültürel değişim gibi değişimler çok hızlı gerçekleşmektedir. Bu yüzden kendisini, dinin ve kültürel fenomenlerin evrimini açıklarken yardım alacağı -biyoloji alanında geçerli- genin kültürel muadilini hesaba katmaya mecbur görmektedir. Tam da geni biyolojik fenomenleri açıklamak için kullandığı gibi. Dawkins mem kavramından *Bencil Gen (The Selfish Gene)* kitabında şöyle bahsetmektedir:

Gezegenimiz üzerinde yeni bir replikatör türü ortaya çıkmıştır... Bu replikatör henüz çocukluk dönemini geçirmektedir. Henüz manuel bükmeyle başlangıç çorbasında yüzmektedir... Bu yeni çorba "beşeri kültür"dür. Bu yeni replikatör için isim bulmamız lazım. Kültürel iletim ünitesini veya türeme ünitesini çağrıştıracak bir isim. Mimeme kelimesi ilintili Yunan kökenden alınmıştır. Ama ben, daha çok "gen" vezninde olacak bir kelime olmasını istiyorum. Edebiyatçı dostlarım beni bağışlasın, mimeme kelimesini kısaltarak meme biçimine [Fransızca "aynı" anlamındaki kelime] dönüştürdüm. Mem örnekleri müzikler, inançlar, sloganlar, giysi modelleri, çömlekçilik tarzı, hilal kemerler yapımı gibi şeylerdir. (Dawkins 1976, s. 171).

Dawkins şöyle demektedir: Bir genin sperm aracılığıyla bir bedenden diğer bedene uçarak kendisini gen havuzuna atması gibi, memler de bir beyinden diğer beyine sıçrayarak taklit veya emsal alma adı verilebilecek mem havuzunun çoğalmasını sağlar. Mesela bir bilim insanı bir konuyu çalışsa veya o konuda bilgi sahibi olsa ve onu çeşitli şekillerde sunsa bu mesele dikkat

çektiği ve bir beyinden diğer beyine geçtiği takdirde kendisini yaydığından bahsedilecektir. (A.g.e., s. 277).

Memler ve genlerin farkına rağmen Dawkins doğal seçilim ilkesini -Darwin'in teorisinin temelidir- memlerde de doğru kabul etmektedir. Bu nedenle şöyle der:

Doğal seçilim, en basit ifadesiyle rakip yeniden üremeler arasında seçimdir. Yeniden üreme, kendisinin detaylı kopyasını yeniden üreten ve bazen de net olmayan veya mutant kopyalarını üreten kodlanmış bilgi tekidir. Meselenin Darwinci noktası, tesadüfen kendini çoğaltmada daha başarılı davranacak üreme kopyalarının sayısının, kendini çoğaltmada daha az başarılı rakip üremelere göre fazla olmasıdır. Bu, doğal seçilimin en ilkel açıklamasıdır. (Dawkins 2007, s. 155).

Dawkins, bazı dinî düşüncelerin bekayı sağlayan kendine özgü liyakat nedeniyle bazı genler gibi hayatta kalabildiğine inanmaktadır. Bu memler, diğer memlerin çevresiyle uyum nedeniyle her mem deposunda yoluna devam edebilir; bu uyumun ve rakiplerine üstünlüğün süresi boyunca bir dine veya bir dinin asli parçacıklarına dönüşebilir. Dawkins çeşitli dinlerin var olmasının sebebini, farklı memflekslerin (= memplex, bir gen deposunda yanyana duran mem koleksiyonudur) ortaya çıkmasını sağlayan memlerin belli bir uygun alanda hayatta kalmasına bağlamaktadır. Şöyle demektedir: “Bazı memler, genler gibi, yalnızca uygun mem zemininde hayatta kalabilir. Bu da rakip memflekslerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. İki farklı dini iki rakip memfleks telakki etmek mümkündür. Belki de İslam etçil genler deposuna ve Budizm de vegan genler deposuna benzetilebilir.” (Dawkins 2007, s. 163).

Bu yüzden, farklı dinler değişik memlerin çeşitli şartlardaki uyumunun ürünü olduğundan hiçbir dinin düşünceleri diğer dinlerin düşüncelerinden üstün değildir. Tam da etçil genlerin vegan genlerden üstün olmadığı gibi. Kaçınılmaz biçimde bu benzeri dinî memler hayatta kalmak için hiçbir mutlak kabiliyete sahip değildir. Bununla birlikte avantajları, diğer memlerin varlığı arasında devam ediyor olmalarıdır.

Buraya kadar anlattıklarımıza göre Dawkins ve modern ateizm akımındaki fikirdaşları, dini, insanın hayatta kalması için faydalı olması nedeniyle atalar tarafından seçilmiş, genler düzeyinde kurallardan sapma ve bükülmenin yan ürünü görmektedir. (Tıpkı büyüklere itaat kuralı veya âşık olmanın şuursuz mekanizması vs. gibi). Fakat bu faydalı eğilim sapma göstermiş ve din şeklinde ortaya çıkmıştır. Ama dinlerin detaylarının biçimlenmesi genlerin eylemiyle bağlantılı değildir. Bilakis “mem”lerin, yani genlerin kültüre muadilinin fiiliyle irtibatlıdır. Çeşitli dinlerin ve değişik inançların ortaya çıkışının sebebi, her bölgenin kültürel yönelişleri ve coğrafi mıntıkanın inançlarına göredir. Bu da bazı memlerin uygun belli bir zeminde gelişmesine ve farklı dinlerin yayılmasına neden olur.

2. Dawkins'in Dine Getirdiği Evrimci İzahı Tenkit

Dawkins dine evrimci ve bilimsel bir açıklama getirdiğinden, bu izahı, deneysel bilimin mahiyetini oluşturan bileşenlere ne ölçüde vefa gösterdiği bakımından incelemek gerekecektir. Anlaşıldığı kadarıyla bu yöntem, evrimcilerin görüşünü değerlendirmede kestirme yollardan birini önümüze koymaktadır. Bu amaçla öncelikle bilim ve bilimsel izahın özelliklerini genel hatlarıyla incelememiz lazımdır. Böylece Dawkins'in dine getirdiği açıklamanın bu özelliklere uyup uymadığını değerlendirebileceğiz.

2.1. Deneysel Bilimin Özellikleri

Çağdaş bilim felsefecisi ve din-bilim ilişkisi alanında seçkin uzmanlardan biri olan Michael Ruse, deneysel bilimin mahiyetini belirlerken şu bileşenlere değinmektedir: 1) Doğa yasalarını kılavuz edinecek, 2) Bir izah getirmeli ve bu izah yasalara dayanarak elde edilmeli, 3) Deneysel bakımdan test edilebilir olmalı, 4) Sonuçları kesin değil, geçici olmalı, 5) Yanlışlanbilir olmalı. (Ruse 1996, s. 300-305).

Michael Ruse'un bilimin tanımını yaparken söylediğine göre bilim ve ona bağlı olarak bilimsel teori her şeyden önce açıklayıcı olmalıdır. Buna ilaveten bilim, izahlarında doğa yasalarına dayanmalı ve onları kılavuz edinmelidir. Bunun öncelikli anlamı, bilim ve bilimsel izahın kanun eksenli olmasıdır. İkincisi, bir şekilde natüralisttir. Bu tür natüralizmin mahiyetinden daha sonra bahsedeceğiz. Bu bir yana, bilim deneysel yöntemle araştırmaya girişir. Bu dört özellik, yani açıklayıcılık, yasa eksenlilik, doğacılık (naturalism) ve deneyselcilik (empiricism) bilimi tarif etmede bilim felsefecilerinin aşağı yukarı ittifak ettiği özelliklerdir. Bu nedenle yazının devamında bu dört özelliği genel hatlarıyla açıklamaya odaklanacağız. Böylelikle bu özellikler temelinde evrimcilerin dinin ortaya çıkış kökeni hakkındaki iddialarını bilimin özelliklerine uyum bakımından değerlendirmiş olacağız.

2.1.1. Açıklayıcılık

Bilimin hedefi, etrafımızdaki dünyada gerçekleşen olayların "izah"ı için bir yol bulmaktır. Ama burada kastedilen izahın anlamı nedir? Bilim felsefecileri bilimsel izahı açıklamak için büyük çaba sarfetmiştir. Fakat bilim felsefesinde bu konu hakkında görüş birliği bulmamız zordur. Bununla birlikte bilimsel izahın, bilim felsefecilerinin aşağı yukarı uzlaştığı özelliklerine değinilebilir. Bunların arasında bilimsel izahın fenomenlerin sebebi hakkındaki soruya verilmiş bir çeşit cevap olduğu vardır. Diğer bir ifadeyle, Samir Okasha'nın *Felsefe-i İlm* kitabında söylediği gibi, bilimsel izah aslında fenomenlerin sebebini açıklamaktır. (Okasha 1392/2013, s. 63). Yahut James Ladyman'in *Felsefe-i İlm* kitabında Alice'ten nakille söylediği şeydir: "Açıklama, bireylerin nesnelerin sebeplerini veya onlara hâkim kanunları uygun biçimde gösterdiğinde işe yarar." (Ladyman 1390/2011, s. 239).

Bu durumda denilebilir ki bir izah her şeyden önce açıklayıcılık gücüne sahip olmalıdır. Bunun anlamı, izah ile izah beklenen şey arasında kavranabilir ve kabul edilebilir bir nedensellik ilişkisi bulunmalıdır. Mesela Kum'da bir kazanın vuku bulmasının İngiltere'de birisinin üzülmesinden kaynaklandığını düşünürsek bu izahımız kesinlikle açıklayıcılık gücüne sahip olmayacaktır. Çünkü Kum'da yaşanan kazanın İngiltere'de bir kişinin psikolojik tecrübesinin sonucu olduğunu tasavvur etmek zordur. Ama fenomenlerin sebebini açıklayan ve açıklayıcılık gücü olan birtakım izahlar bulunduğunu da biliyoruz. Mesela astrolojide insanların hayatındaki olayların sebebi (bahsettiğimiz kaza örneğinde) yıldızların gökteki hareket ve konumunda aranmaktadır. Fakat astrologların izahının bilimsel olmadığını biliyoruz. Öyleyse izahlar, bilimsel sayılabilmek için açıklayıcılık gücüne ilaveten başka özellikler de taşımalıdır.

2.1.2. Yasa Eksenlilik

Şöyle bir soruyla karşılaştığımızı farzedin: Neden gökyüzünün rengi mavidir? Önceden renklerin çokluğunun ışığın görünür

nesnelere yansıma şekliyle bağlantısı olduğunu bildiğimizden yasalardan hangisinin veya hangi grubun bu soruya ikna edici cevaba ulaşmada bize yardımcı olabileceğini görmek için ışık yasalarını izleriz. Daha önce bu soru üzerine düşünen bilim insanları, göğün mavi görünmesinin, Rayleigh tarafından ortaya atılan ışığın kırılma yasasıyla irtibatlı olduğu sonucuna vardı. Bu yasaya göre ışığın saçılımının, dalga boyunun dördüncü kuvvetiyle yansıma ilişkisi vardır. Öte yandan optikte, mavi ışığın görünür ışıklar arasında en kısa dalga boyu olduğu belirtilmiştir. Optik yasayı bu optik veriye eklemek bizi gökyüzünün neden mavi göründüğünün izahına ulaştırmaktadır. (Şeyh Rızaî ve diğerleri 1391/2012, s. 176).

Bu örneklere göre bilimsel izah daima doğa yasalarına dayanmalıdır. Diğer bir deyişle doğa yasaları tabiatın nasıl işlediğini gösterir. Bilimsel izahtan beklenen ve kastedilen, tabiatın işleyişine hâkim bu genel kuralları, inceleme konusu olan şeye uygulamamızdır. O yasanın tecelli ettiği örnek olduğu somutlaşacak şekilde. Yine diğer bir ifadeyle, doğal yasaların aslında tabiatın bir grup belli konu ve durumlarda özel biçimde fiiliyata geçmesi ve bilimsel izahın da o sırada belirli konunun -araştırma konusunun- belli bir yasada tarif edilmiş bütünlük içinde yer alıp almadığının somutlaştığı süreç olduğu söylenmektedir.

Ama aynı zamanda gayet açıktır ki incelemek üzere ele alınan konunun bilimsel yasanın kapsamına sokulması için sırf birincinin ikinciye dahil olduğu iddiasıyla yetinemeyiz. Bunun ötesinde bu müdahil olmaya delil gösterilmek zorundadır. Dolayısıyla açıklayıcılığa ve doğal yasalara dayanmaya ilaveten çıkarım da gerçekleşmelidir. Bu çıkarımın mahiyeti, Michael Ruse'un sözünde geçtiği gibi, deneysel olmalıdır.

2.1.3. Deneysel Olma

Bilimin karakteristik özellikleri arasında deneysel olması da vardır. Bunun anlamı, bilimde sadece deneysel delil ve tanıklıkların ortaya atılmış izahları teyit için kullanılabileceğidir. Ama bu delil ve tanıklıklar ya tabiatta mevcut bulunmalı ya da testler yapılarak ulaşılmış olmalıdır. Bilim, nesnelliğini, herkesin erişebileceği işte bu deney ve gözleme dayanmaktan almaktadır. Bu sebeple herkese açık deneyle teyit edilmemiş ve dayanaksız anlayış ve varsayımların bilimde yeri olamaz. Alan Chalmers bu konuda şöyle demektedir:

Tümevarımcıların bilim açıklamasına göre bilimsel yasalar ve teorilerin üzerine bina edilen sağlam temel, herkese açık gözlemlere dayalı önermelerden yapılmıştır, gözlem yapanların tek tek kendine has kişisel tecrübelerinden değil. Mesela Darwin'in Beagle'daki yolculuğu sırasında yaptığı gözlemlerin kendi kişisel deneyimiyle sınırlı kalmasının bilime herhangi bir etkisi bulunmadığının bariz olması gibi. Onun gözlemleri yalnızca diğer bilim insanları tarafından kullanılabilir ve eleştirilebilir gözlemsel önermeler şeklinde gerçekleştiği ve ortaya konduğunda bilimle ilişkilendirilebilir. (Chalmers 1389/2010, s. 41).

Bilimin metodunun deneysel olması ve onun da doğa yasalarına dayanması dördüncü özelliğe, natüralizme yol açar.

2.1.4. Natüralizm

Daha önce bilimin natüralist olduğu açıklanmıştı. Fakat bu natüralizmin manası nedir? Bu soruya cevap vermek için iki tür natüralizmin arasını ayırmamız gerekir. Bu, bilimin, kesinlikle doğa ötesi nitelikleri reddetmeye dayalı olmaması nedeniyledir. Bu nitelikleri

ispatlamaya odaklanmıyor olsa da. Öyleyse deneysel bilimin doğasındaki bileşenlerden biri durumunda olan natüralizm metafizik veya felsefi natüralizm değildir. Bilim felsefecilerinin ve deneysel bilim insanlarının bilimde natüralizmin metodolojik türe girdiği konusunda görüş birliği içinde olduğu iddia edilebilir. Buna göre önce natüralizmi metafizik ve metodolojik olarak ikiye ayırmak zorundayız. Böylece natüralizmin bu iki kısmını açıklayarak bilimdeki natüralist doğayı aydınlatmış olabiliriz.

Natüralizmin Çeşitleri

a) Metafizik veya Ontolojik Natüralizm

"Felsefi natüralizm", "ontolojik natüralizm", "materyalizm" ve 'ateizm' gibi isimlerle de anılan metafizik natüralizm varlığın mahiyeti hakkında felsefi bir görüştür. Buna göre natüralizm, maddeye münhasır ve enerji, alan, ağırlık gibi maddi niteliklerle sınırlı bir varlıktır ve maddenin sahası dışında hiçbir gerçeklik mevcut değildir. Kesin olan şu ki, bilginin ontolojisiyle ilgili bu görüşün kabul edilmesi "deneysel bilim"e özgüdür ve tabiatın ötesindeki durumlarla ilgili bilgi iddiasında bulunan her fikir sistemini vehim varsaymaktadır. Daha önce söylediğimiz gibi, bilim ne metafizik natüralizm iddiasındadır, ne de kendisini ona dayandırmaktadır. Bu nedenle deneysel bilim, kendisini dinin karşısına yerleştirip doğa ötesi şeylere inanmayı reddeden bir alan değildir.

b) Metodolojik Natüralizm

Metodolojik natüralizm (methodological naturalism), deneysel bilimin tabiattaki tüm araştırmalarını tabiatın kendisine dayandırarak gerçekleştirdiği sırf metodolojik bir karardır. Başka bir ifadeyle, bilim dünyasında tamamen kabul edilmiş bir sözleşmeye göre doğal fenomenlerin bilimsel izahı pozisyonunda tabiatın sınırını aşmamak gerekir. Bu sözleşmenin gereği, bilimde fenomenleri doğa ötesi sebeplere dayandırılamayacağıdır. Aynı şekilde bu ilke, bilimsel araştırmalarda vahyin verilerine dayanmayı da kabul edilebilir bulmamaktadır. Dolayısıyla kutsal metinde öyle geçtiği ya da Tanrı böyle istediği için "a" "b"dir denilemez.

Şimdi insanın yeryüzünde ortaya çıkışının bilimsel izahını yapmak istediğimizi farzedelim. Metodolojik natüralizm insanın ortaya çıkışına yaratılışçı izah getirmeye izin vermemektedir. Çünkü böyle bir izah hem vahye dayanmaktadır hem de yaratılışı doğa ötesi bir sebebe, yani Tanrıya bağlamaktadır. Her ikisi de metodolojik natüralizme aykırıdır. Acaba bilim kendisini metafizik sebepleri reddetmekle yükümlü mü görmektedir? Mesela insanın ortaya çıkışı konusunda bilim her anlamda yaratılışı reddetmek zorunda mıdır? Cevap kesinlikle olumsuzdur. Çünkü metodolojik natüralizme göre varlık maddeye eşitlenmediği ve maddi farzedilmediği gibi bilgi de deneysel bilimle eşit görülmez. Öyleyse bu çerçevede hiç değilse insanın yaratılışına dair bazı telakkilere inanmak mümkündür. Halbuki bilimsel hiçbir araştırma tanım bakımından insanın yaratılışına ilişkin hiçbir anlama kılavuzluk edemez.

Bu metodolojik ilkenin kökeninin ne olduğu ve hangi nedenin böyle bir sözleşmeyi meşru yapacağı, ayrıntısıyla burada ele alınamayacak başka bir tartışmanın konusudur. Aynı zamanda kimilerinin görüşüne göre bu sözleşmenin keyfi bir karar olmadığını da bilmek gerekir. Metodolojik natüralizm için birtakım prensipler ve gerekçeler ortaya konmuştur. Bunların arasında şu önerme geçer: Tabiat doğa yasaları temelinde işler ve bu nedenle Tanrının dünyaya müdahalesine ihtiyaç yoktur. Yahut denir ki, bilim tanımı itibariyle metodolojik natüralizm esasına göre

işler. Yine bir önerme de şöyledir: Yalnızca natüralizm temelinde işlemesi sayesinde fenomenleri ölçmek ve öngörmek mümkündür. Bilimsel gelişme de bu yolla gerçekleşebilir. (Plantinga 2001). Biz bu makalede metodolojik natüralizm ilkesini değerlendirme niyetinde değiliz. Bu nedenle bahsi geçen ilke için ortaya atılan gerekçeleri incelemeye girişmeyeceğiz. Bu noktada gözden geçireceğimiz şey, bu ilkenin metodolojik olması ve metafizik olmamasının sonuçlarını çıkarmaktır. Diğer bir ifadeyle, bilimde natüralizmin metodolojik olmasının ona ne gibi gereklilikler dayattığını bilmek istiyoruz. Bu sorunun incelenmesi, bizim için, evrimci antropolojinin metodolojik natüralizm çerçevesinde mi kaldığı, yoksa onun sınırlarının ötesine mi geçtiğini görmemiz gerektiği nedeniyledir.

Metodolojik Natüralizmin Epistemolojisinin İtibarı

Metodolojik natüralizmi bir yana bırakan açıklama, sözkonusu ilkenin epistemolojik hiçbir itibarı bulunmadığını kabul etmek zorundadır. Bir başka ifadeyle, bu ilke evren hakkında kendiliğinden hiçbir söz söyleyemez. Aksine tabiat üzerine yapılacak araştırma için yalnızca bir metottur. Eğer böyleyse -ki öyledir- o zaman bahsi geçen ilkeye dayanan bilimsel bulgulara nasıl güvenilebilir?

Öyle anlaşılıyor ki bilimsel bulgulara epistemolojik itibar kazandırabilecek olan şey, metodolojik natüralizm temelinde işleyişin araştırmacıyı muteber delil ve tanıklara dayalı izaha ulaştırmasıdır. Sadece böyle delil ve tanıklara istinat edilmesi bilimsel izahların itibarına temel oluşturabilir. Buna göre her bilimsel izahı ölçmek için ancak delillerinin itibarını değerlendirmek gerekmektedir; bilimsel natüralizme izin vermeksizin kendisi bir delil ve tanık rolünü oynayacak şekilde. Böyle bir rol oynaması bilimsel natüralizmi doğacı tabiatından çıkartacak ve ona ontolojik rol kazandıracaktır. Dolayısıyla natüralizmin metodolojik mahiyetinin onu delil ve tanık rolü oynamaktan tamamen yoksun bırakacağı söylenebilir. Şu halde evrimcilerin iddiasını değerlendirme yollarından biri, bu tür bir antropolojinin metodolojik natüralizmden metafizik nasibi bulunup bulunmadığına bakmamızdır.

2.2. Eleştiriler

Dinin kökenini değerlendirirken odaklanacağımız nokta, bu babta evrim teorisinin bilimsel teorinin özelliklerini taşımadığıdır. İleride bu noktayı ele alıp inceleyeceğiz.

2.2.1. Metodolojik Natüralizmden Sapma

Evrimciler dinin ortaya çıkışında doğa ötesinin müdahil ve özne olduğunu reddetmektedir. Acaba evrimcilerin buna hakkı var mıdır? Evrimcilerin yeterli bilimsel delili olsa böyle bir sonuç çıkarabilirlerdi ve buna hakları olurdu. Oysa sorulması gereken soru, evrimcilerin dinin evrimci ortaya çıkışına dair yeterli bilimsel delil ortaya koyup koyamadıklarıdır. İleride, evrimciler tarafından dinin evrimci izahı için kabul edilebilir hiçbir deneysel delil gösterilemediğine değineceğiz. Bu bir yana, dinin evrimci izahı olarak sunulan şeyin deneysel delillere dayanmamakla kalmadığı, hatta açıklayıcılık gücünden de yoksun olduğu kanıtlanacaktır. Böyle şartlarda metodolojik natüralizmden sadece metafizik yararlanma dinin evrimci izahını kurtarabilir. Yani metodolojik natüralizm metot kulvarından çıkıp delil rolü oynadığı takdirde metafizik sonuç çıkartabilir. Ama varsayıma göre natüralizm bilimde yalnızca metodolojidir ve doğa ötesinin tabiatta müdahil ve özne olduğunu reddetmeye dayalı hiçbir metafizik iddia öne sürmez.

2.2.2. Bilimsel Yasaya Dayanmama

Evrimciler tarafından din konusunda öne sürülen izahta bilimsel hiçbir yasa gösterilmemiştir ve "Büyüklerin söylediği her şeye inan; neden ve nasıl sorusunu sormaksızın büyüklere güven" gibi kanunlar asla bilimsel yasa kapsamında değildir. Mesela büyüklere güvenme ilkesinde çok sayıda çelişki vardır. Buna ilaveten, dinin ortaya çıkış şeklinin bu ilkeyi doğruladığına dair hiçbir delil ortaya konmamıştır. Evrimciler dinin kökenini açıklarken yalnızca birkaç örnek vermekle yetinmişlerdir. Ama verdikleri örnekler asla yasanın yerine geçemez. Böylesine sorumsuz tarzın kendine bilim adı verilen hiçbir sahada eşi benzeri yoktur ve makbul değildir.

2.2.3. Deneysel Tecrübeden Yoksunluk

Aralarında Dawkins'in de bulunduğu Evrimciler insanın evrimi için yeterli kanıtın elde bulunduğunu iddia etmektedir. Ama dinin Darwinci evrimi konusunda nesnel (objective) hiçbir kanıt göstermemişlerdir. Dawkins'inki gibi bu alanda öne sürdükleri evrimci iddiaların tümü tahminler ve varsayımlardan fazlası değildir.

Daniel Dennett ve ona uyan Dawkins din konusunda muhtelif iddiaları dile getirmektedirler. Dawkins iddialarını bilimsel kanıtlara ve araştırmalara dayandırmak için büyük çaba sarfetmektedir. Mesela çocukların büyüklerine tâbi olma davranışına ilişkin araştırmalara değinilebilir. Fakat bu araştırmalar doğru bile olsa Dawkins'e herhangi bir yararı dokunamaz. Çünkü onun ortaya attığı iddia ve yasalar ile arasında hiçbir uygunluk mevcut değildir. Örnek vermek gerekirse, Dawkins dini "büyükleri takip et" yasasından sapmanın ürünü kabul etmektedir. Ama dinin de bu yasanın kapsamındaki maddelerden olduğunu gösterecek hiçbir kanıt ortaya koymamaktadır. Hatta din hakkındaki bütün iddialarını "muhtemel", "galiba", "sanki" gibi ifadelerle dile getirmektedir. Mesela "Çoğu dini davranışlar sadece bir sapmadır ya da başka şartlarda faydalı veya bir zamanlar yararlı olan daha derin bir psikolojik eğilimin istenmeyen yan ürünü olabilir." (Dawkins 2007, s. 140), yahut "Galiba güvenin ışık pusulasının beşerî muadili âşık olmanın şuursuzca ama faydalı alışkanlığı olabilir" (a.g.e., s. 151) gibi. Fakat nihayetinde bu iddiaları çabucak kesin biçimde ve emin olarak dile getirebilmektedir.

Dinin beyin modüllerindeki sapmanın ürünü olduğu iddiası tahmin ve faraziyeden fazla bir şey değildir. Tıpkı "aşk"ın meydana gelmesinin mahiyetinin de belirsiz olması gibi. Bu yüzden Dawkins, genlerin din, ahlak, kültür ve dili nasıl, hem de kendi kendine ortaya çıkardığı şüphesinden kaçmak için memlerin ve memetikin eteğine yapışmıştır. Fakat mem kavramı ve buna bağlı olarak da memetik deney ve tasavvurdan o kadar uzaktır ki Dawkins'in kendisi bile onların bilim dünyasındaki geleceğinden pek umutlu değildir. Dawkins, memetiki bilim alanında ciddiye almanın yoluna çıkan sorunları ifade ederken şöyle yazmaktadır: "Diğer sorun da memlerin neyden yapıldığını ve nerede bulunduğunu bilmiyor olmamızdır. Halbuki genler belli yerlerde kromozomlar üzerinde bulunurlar. Memler hipotetik olarak beyindedir ve onlardan birini görme şansı, geni görme şansından daha düşüktür." (McGrath 2004, s. 124).

Dawkins'in burada söylediği şey, memlerin deneyin erişiminden epey uzak olduğu gerçeğine işaret etmektedir. Bu kadarı da memetiki bilim dışı görmeye yeterlidir. Ama memetikin sorunu bunun da ötesindedir. Gerçek şudur ki, memler deneysel olmamakla

kalmaz, hatta onlarla ilgili net bir tasavvur da mevcut değildir. Dawkins'in memleri genler gibi maddi parçacıklar farzettiği ve onları kural olarak beyinde aramak gerektiğine ilişkin izaha rağmen Dawkins'in verdiği örneklere tekrar bakalım:

Cismani ölümden sonra bâki kalıyorsunuz. Eğer şehit olmuşsanız cennette özel bir yere gönderiliyorsunuz. Mürtedler, kafirler ve ateistler öldürülmelidir. Tanrıya inanç büyük bir üstünlüktür. İman (kanıtsız inanç) bir fazilettir. İnançlarınız kanıtlarla ne kadar çelişirse o kadar erdemli oluyor. Gerçekten de garip, temelsiz ve açıklanamaz şeylere inanabilen faziletli müminler melekut âleminin insanlarıdır. Herkes, hatta dinî inançlardan yoksun olanlar bile bu inançlara saygı göstermelidir. Desteksiz tüm inançlara olağan ve otomatik saygıdan daha fazla saygı duymalıyız. Labirentinden hiç çıkamayacağımız gizemli işler. Bu işlerin sırrını anlamaya dahi çalışmayın. Çünkü bu gayret yıkıcı olabilir. (Dawkins 2007, s. 162).

Acaba ölümden sonra bâki kalma inancı, şehitlerin cennete gideceği inancı ve yukarıda bahsettiği diğer inançların beyinde bir yerde yerleşik maddi parçacıklar ve nesneler olduğuna dair makul herhangi bir anlam tasavvur edilebilir mi? Genlerin maddi parçacıklar olduğu ve kromozomlarda yer aldığı varsayımı tamamen mümkün ve makuldür. Ama inançlarımızın da maddi parçacıklar olduğu ve beyinde gömülü bulundukları nasıl düşünülebilir?

Bu durumda söylenmesi gereken şudur ki, memetik ne deneyseldir ne de rasyonel. Diğer bir ifadeyle, böyle belirsiz bir kavramı din ve ahlakın evriminin izahına dahil etmek, evrimciliğin bu alana yaklaşımındaki yetersizliğin zirvesini göstermektedir. Aslında din ve ahlakın evrimci izahı, Dawkins ve fikirdaşlarının ortaya koyduğu gibi, delilsiz tahminler bütünüdür ve tüm dayanağı birkaç örnek olan asla tasavvur edilemez konuların parçasıdır. Bu yüzden din ve ahlakın böyle izah edilmesi aslında bilimin inatçı ateizm yararına müsadere edilmesidir.

2.2.4. Açıklayıcılık Gücünün Yoksunluk

Dawkins'in dine getirdiği evrimci açıklamada din Tanrıya inançla eşit farzedilmektedir. Tabii ki bu varsayıma kanıt göstermeksizin. Ama din araştırmaları alanındaki din telakkisi oldukça eskidir ve en azından ömrü bir yüzyılı aşmaktadır. Nasıl ki metodolojisi, tarihi ve bugünkü konumuna bakmaksızın bilimi anlamak rasyonel bir iş olmayacaksa dini sahih tanımaya önem vermeksizin dini ele almak da eksik bir tanıma olacaktır. Bir taraftan da dinin muhtelif boyutlarını anlamak için bu alanda yeterli uzmanlığa sahip ve tarafsızlığını ispatlamış bireylere başvurmak gerekmektedir. Aksi takdirde din hakkında görüş bildirmek tarafsız ve doğru görüş beyanı olmayacaktır.

Bu nedenle dini tanımak için onu uzman ve tarafsız kişi açısından inceleyeceğiz. Böylece Dawkins'in din anlayışının gerçek dünyada "din" olarak anılan şeye ne kadar uygun düştüğünü görebileceğiz. Ninian Smart (1926-2001) hiç tereddütsüz din araştırmaları alanında en seçkin çağdaş simalardan biridir. Din araştırmaları üzerine 35 kitap ve 250 makale yazmıştır. Onun bir din uzmanı olarak dinleri değerlendirme ve onların doğru ya da yalan oldukları hakkında yargı bildirmeyle ilgilenmemesi doğaldır. Aksine din olarak adlandırılan şeyi betimlemeye çalışmaktadır. Smart, *Tecrube-i Dinî-yi Beşer (The Religious Experience of Mankind)* kitabında dinlerin altı değişik boyutu olduğu düşünmektedir:

1) İbadet merasimleri boyutu, 2) Mitolojiler boyutu, 3) İnanç boyutu, 4) Ahlak boyutu, 5) Sosyal boyut, 6) Tecrübe boyutu. (Smart 1388/2009, s. 12-24).

Burada Smart'ın sözlerini nakletmek bu makalenin hacmini aşmaktadır ve konunun dışındadır. Ama tecrübe boyutuna dikkat çekmek gerekiyor. Bu açıdan bakıldığında din, nihai gerçekliğin kişisel karşılaşmasını içermektedir. Dinin tecrübe boyutu din uzmanları açısından özel bir önem taşımaktadır. Öyle ki bu boyutu dinin en temel bileşenlerinden biri saymakta ve diğer boyutları onun teferruatı farzedip ondan doğduğunu düşünmektedirler. Zaten Ninian Smart'ın kitabının adı da (İnsanın Dinî Tecrübesi), dinin ilke ve esas olarak dinî tecrübe olduğu ve özellikle itikat boyutunun bu tecrübenin yorumu sayılabileceği görüşünü ifade etmektedir. Ama Dawkins'in evrimci izahı dine tek boyutlu ve önermeli bakış içermekte, özellikle onun tecrübe yönünü ve derinliğini görmezden gelmektedir. Buna göre Dawkins'in en azından din araştırmaları alanındaki hâkim yaklaşım itibariyle aslında dine izah getirmeye odaklanmadığı, aksine yalnızca dinin üstyapı yönünü, bir başka ifadeyle karikatür tasvirini ilgi alanına aldığı söylenmelidir. Bu nedenle Dawkins'in açıklaması bir tür öz mü yüz mü polemiğidir[1] ve açıklayıcılık gücünden yoksundur.

Tabii ki çoğu din uzmanının aksine dini dinî tecrübeye indirgemeye inanmadığımıza dikkat çekmeliyiz. Yine dinin itikadî boyutunun aslında dindarların onun tecrübe boyutuna getirdiği yorum olduğuna da inanmıyoruz. Burada kastedilen, dinin, önermeler bütününe inanmadan önce nihai gerçekliğe bir tür fıtrî eğilim ve görüş olduğu ve bir tür onunla tecrübeye dayalı ilişki anlamına geldiğidir. Yani dinin fıtrat ve tecrübe boyutu, onun itikat boyutundan bile önce insanın vücudunda vardır. Halbuki seküler din uzmanlarının görüşüne göre, daha önce geçtiği gibi, itikadî boyut, dindarların dinin tecrübe boyutuna getirdiği yorumdur.

Evrimci antropolojinin bilimsel özelliklerden yoksun bulunduğu ve güvenilir bilimsel delillere ve kanıtlara dayanmadığı açıklık kazandığına göre onu bilim alanında tutan, bilimsel ve doğru bir teori gibi gösteren tek etkenin metodolojik natüralizmden metafizik yararlanma olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilkenin metodolojik olma mahiyetiyle uyumsuz ve bu yüzden de epistemolojik bakımdan geçersizdir. Yani evrimcilerin dine getirdikleri izahtaki aşikâr zaafa rağmen din kategorisine ilişkin dinî açıklama karşısında kendi evrimci izahları üzerinde bilimsel bir açıklama gibi ısrar edebilmelerinin sırrı, dinî izahın, metodolojik natüralizmden metafizik yararlanma temeline oturması ve doğa ötesine sarılması nedeniyle apriori reddedilmesidir. Böyle olmasaydı evrimci açıklama ve bu gruptaki izahların itibarı, dinî izahla çatışması nedeniyle şiddetli biçimde sorgulanır ve delillerindeki zayıflık ortaya çıkardı.

Bu grup izahların metodolojik natüralizmi, mugalatayla ve geçersiz biçimde kullanmasına göz yumsak bile bahsi geçen izahlar yine de -daha önce geçtiği gibi- bilimsel ve doğru sayılamayacaktır. Dawkins'in açıklaması bilimsel veya doğru olmak için gerekli hiçbir kriteri taşımamaktadır. Çünkü ne açıklayıcıdır, ne yasa eksenlidir, ne deneyle desteklenmektedir, ne de başka herhangi bir delile sahiptir. Bu durumda dinî izahın Dawkins'in açıklamasıyla çatışmasını görmezden gelsek

[1] Öz mü yüz mü (künh ve vech) polemiği, bir sıfat veya yönün (vech) diğer sıfatları gölgede bırakacak şekilde zâtın (künh) yerine geçirilmesidir. Yanıltma ve safsatanın konusu olmasının sebebi, özün sıfatlardan birine indirgenmesidir. (Çev.)

dahi onu en fazla yaratıcı tahminler bütünü kabul etmemiz gerekecektir. Bilimde kazanabileceği en iyi yer de dikkat çekici hipotez sayılmasıdır.

Sonuç

Bu makalede önce modern ateizmin sözcülüğünde dinin evrimci izahını açıkladık. Dawkins ve fikirdaşlarının iddiası bu izahın bilimsel olduğu yönündedir. Bunu esas alarak bu izahı incelerken birinci adımda bilimin ve bilimsel izahın dört özelliğini beyan ettik. Bu özellikler şunlardır: Açıklayıcılık, yasa eksenlilik, deneysel olma ve metodolojik natüralizm. Daha sonra bilimsel olma iddiasındaki bu evrimci izahı, hangi ölçüde bilimsel olduğunu anlayabilmek için tek tek bu özelliklerle değerlendirdik. Ölçtüğümüzde anladık ki Dawkins'in din izahı ne herhangi bir bilimsel yasaya dayanıyor, ne deneysel kanıtlara istinat ediyor, hatta ne de açıklayıcılığı var. Bütün bu özelliklerin yokluğunda böyle bilim dışı ve zayıf bir izahı bilim dünyasında ortaya atmak ancak metodolojik natüralizmi kullanarak yapılmış bir mugalata ve safsata olabilir. Bunun izahı şudur ki, metodolojik natüralizmin, metodolojik mahiyeti bakımından hiçbir metafizik muhtevası yoktur. Bu nedenle de onun bilimdeki tüm işlevi, onu kullanarak deneysel kanıtlara dayalı güvenilir birtakım teorilere ulaşabilmektir. Ama bu natüralizm asla bir bilimsel teorinin ne yararına, ne de rakip teorinin zararına kullanılamaz. Fakat bu grup izahlarda rakip dinî izahlar sadece doğa ötesine istinat etmesi nedeniyle apriori reddedilmektedir. Bu durumda bu benzeri zayıf izahlara karşı çıkan görüş kalmamakta ve bu nedenle de sırf din için doğal izah ortaya attı diye kendisine bilim dünyasında yer açabilmektedir. Metodolojik natüralizmin bu geçersiz kullanımını gözardı etsek bile yine de Dawkins ve fikirdaşlarının dine getirdiği izahların hiçbir bilimsel ve epistemolojik itibarı bulunmadığını tabii ki gözönünde bulundurmamız gerekir. Çünkü söylediğimiz gibi, bu benzeri izahlar bilimsel olmak ve epistemolojik itibar kazanmak için gerekli en ileri standartlardan yoksundur.

Kaynakça

Barbour, Ian, 1392/2013, *Din ve İlm*, çev: Pirûz Feturçî, Tehran, Pejuheşgâh-i Ferheng ve Endişe-i İslamî.

Behzad, Mahmud, 1353/1974, *Darwinism ve Tekamul*, Tehran, Kitabhâ-yi Cîbî, Franklin.

Chalmers, Alan Francis, 1389/2010, *Çistî-yi İlm*, Tehran, Simet.

Dawkins, R, 1976, *The Selfish Gene*, Oxford, Oxford University Press.

Dawkins, Richard, 1993a, "Virus-i Zihn", Inquiry Free dergisi, çev: Emir Ğulâmî.

Dawkins, Richard, 1993b, "Munazaa ba Din", Dawkins'in Aralık 93'te yaptığı konuşmadan alıntı, çev: Muhammed Pârsâ Zâhidîfer Sârevî.

Dawkins, Richard, 2007, *Pendâr-i Hoda*, çev: E. Ferzam, basım yeri ve yayınevi belli değil.

Dawkins, Richard,1388/2009, *Sâatsâz-i Nâbinâ*, çev: Mahmud Behzad ve Şehla Bâkırî, Tehran, Mâziyâr.

Dennett, D. C, 2006, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, London, Viking.

Ladyman, James, 1390/2011, *Felsefe-i İlm*, çev: Hüseyin Keremî, Tehran, Hikmet.

Mayr, Ernst, 1391/2012, *Tekamul Çist?*, çev: Selâmet Rencber, Fransa, Furûğ-i Alman ve Hâverân.

McGrath, Alister, 2004, *Dawkins' God, Genes, Memes, and the Meaning of Life*, Cambridge, Blackwell Publishing.

Okasha, Samir, 1392/2013, *Derâmedî ber Felsefe-i İlm*, çev: Ebulfazl Hakirî Kazvinî, üçüncü baskı, Tehran, Emir Kebir.

Plantinga, Alvin, 1381/2002, "Tekamul ve Nazm", çev: Hasan Kanberî, *Pejuheşhâ-yi Felsefî-Kelâmî*, sayı 11 ve 12, s. 4-25.

Plantinga, Alvin, 2001, *Methodological Naturalism*, in Robert T. Pennock ed, Intelligent Design Creationism and Its Critics, Cambridge, MIT Press.

Ruse, Michale, 1996, *But Is It Science? The Philosophical Question In The Creation/Evolution Controversy*, New York, Prometheus Books.

Şeyh Rızâyî, Hüsyin ve diğerleri, 1391/2012, *Âşinâî ba Felsefe-i İlm*, Tehran, Hermes.

Smart, Ninian, 1388/2009, *Tecrube-i Dinî-yi Beşer*, çev: Murtaza Gûderzî, Tehran, Simet.